

Ямпольська Л. М.

ORCID: 0000-0001-7884-8050

кандидат історичних наук, доцент,

доцент кафедри всесвітньої історії

Харківський національний педагогічний університет

імені Г. С. Сковороди

м. Харків, Україна

ЕТНОКОНФЕСІЙНІ ВІДНОСИНИ В АФГАНІСТАНІ (ДРУГА ПОЛОВИНА ХХ – ПОЧАТОК ХХІ СТ.): ВИТОКИ, ОСОБЛИВОСТІ, СЦЕНАРІЇ РОЗВИТКУ

Ключові слова: етноконфесійні відносини, конфліктогенний фактор, етнополітика, Народно-демократична партія Афганістану, моджахеди, Талібан.

Етнічна, конфесійна, мовно-культурна неоднорідність афганського суспільства, обумовлена географічними, соціально-економічними, внутрішньо- та зовнішньополітичними факторами, негативно впливала на процес становлення Афганської держави, а в деяких випадках була катализатором деструктивних процесів, які в ній відбувалися. Зазначена проблематика отримала розвиток у дослідженнях Ю. В. Босіна [1], А. А. Грюнберга [2], М. Г. Губара [3], В. Г. Коргуна [4], Ю. П. Лалетіна [5], К. А. Лебедева [6], Ю. Тихонова [11]. Аналізу міжетнічних відносин періоду громадянської війни в Афганістані 80-х – 90-х гг. ХХ ст. присвячені дослідження М. Ф. Слінкіна [9], В. М. Спольнікова [10], Р. Р. Сікоєва [8], Л. М. Ямпольської [13–15].

Завдання доповіді: проаналізувати культурну гетерогенність афганського суспільства, з'ясувати причини етноконфесійних конфліктів, розкрити основи етнополітики у складні періоди розвитку держави – після Саурської революції та приходу до влади НДПА (1978–1992 рр.), у період правління моджахедів і талібів (1992–2001 рр.) і постталібівський період.

Проаналізуємо етнолінгвістичну структуру Афганістану з огляду на строкатий етнічний склад населення. В основі запропонованої класифікації – принцип поділу за мовними групами: іранські народи (пуштуни, таджики, памірці, чараймаки, хазарейці, белуджі, курди, бахтіари, парачі); тюркські народи (туркмени, узбеки, уйгури, кизилбаші, афшари, казахи, киргизи); індоарійські народи (пенджабці, джати, цигани); дардські народи (нуристанці, тирахи, кохістанці); дравідійські народи (брагуї) та інші [13, с. 168]. Кількісна характеристика окремих етносів ускладнювалася тим, що докладні переписи афганського населення ніколи не

проводилися. Доктор Р. Фархаді станом на 2000 р. наводив таку статистику етнічних груп Афганістану: пуштуни – 7,5 млн., таджики – 4,8 млн., хазарейці – 1,5 млн., чараймаки – 500 тис., таймани – 110 тис., теймури – 100 тис., пашаї – 110 тис., пенджабці – 30 тис., цигани – 20 тис., белуджі – 110 тис., перси – 40 тис., курди – 10 тис., ормури – 5 тис., парачі – 5 тис., узбеки – 1,3 млн., туркмени – 545 тис., афшари – 35 тис., киргизи – 15 тис., нуристанці – 60 тис., брагуї – 45 тис., араби – 35 тис. [12]. Демографічна ситуація в Афганістані у другій половині ХХ – на початку ХХІ ст. змінювалася під впливом війн і міграцій, скорочення чисельності та темпів приросту населення.

В основі міжетнічних відносин Афганістану переплелися групи геофізичних, політичних та економічних факторів. Результатами дії геофізичних чинників стали: взаємодія на обмеженій території понад двадцяти народів, які відрізнялися в етнолінгвістичному та культурному плані, на різних етапах соціально-економічного розвитку; натуральна економіка; анклавна географія розселення народів; низький рівень урбанізації; формування політичних кордонів Афганістану за умов колоніального протистояння Британської та Російської імперій на Середньому Сході, що розділило етнічні спільноти [14, с. 118].

При аналізі суспільно-політичних факторів міжетнічних відносин в Афганістані слід зазначити ключову роль розвитку національного питання в контексті еволюції афганського суспільства. Основними результатами дії цієї групи факторів були наступні: становище пуштунів як титульного етносу, починаючи з Дурранійської держави Ахмад-шаха; принцип етнічної сегрегації, дискримінаційна політика щодо етнічних меншин. Як приклади можна навести жорстокі репресивні кампанії правлячої пуштунської еліти щодо непуштунських етносів і релігійних меншин, завоювання Південного Туркестану, Кафірістану, Хазараджату, масове переселення у північні провінції народів пушту на початку ХХ ст. (Афганський Туркестан) [5, с. 292–297].

Як соціально-економічне підґрунтя міжетнічних відносин в Афганістані розглядалася боротьба за пріоритетний доступ до економічних ресурсів, наслідком якої були: загальна економічна відсталість регіонів проживання національних меншин; дискримінаційне щодо непуштунів і немусульман податкове та земельне законодавство; силове витіснення непуштунів із стратегічних сфер економіки (торгівля каракулем) [5, с. 293], пропуштунський характер економічного планування у 60-х – 70-х рр. ХХ ст. (Джалалабад, Хост, Афганський Туркестан). Таким чином, ідеологія афганського націоналізму еволюціонувала в пуштунський шовінізм і перетворилася на державну політику в другій половині ХХ ст., породивши проблему Пуштуністану [14, с. 117].

Ці групи факторів впливали на загострення міжетнічних протиріч на переломних етапах афганської історії, зокрема після приходу до влади Народно-демократичної партії Афганістану (НДПА) (1978–1992 рр.)

[6; 9; 11]. Переддень Саурської революції 1978 р. був пов'язаний із загостренням національних проблем Афганістану, що вилилося у боротьбу між фракціями «Хальк» (ідеї пуштунського націоналізму) та «Парчам» (прагнення «непуштунських» етносів до політичного реваншу). Виділимо ключові етапи національної політики НДПА.

I-й етап (квітень 1978–1979 рр.) – домінування фракції «Хальк» (Х. Амін, Н. М. Таракі), пуштунської за складом, її боротьба з політичними опонентами – представниками національних еліт. Політичний курс НДПА викликав збройний опір новому режиму в районах проживання етнічних меншин, загострив ситуацію в зоні пуштунських племен, ініціюючи хіджрат на територію сусідніх держав.

II-й етап (перша половина 1980-х рр.) – прихід до влади фракції «Парчам» (Б. Кармаль), спроба виправити помилки «халькістів», що позначилося на лібералізації етнополітики, зміні норм представництва непуштунських народів в органах державної влади та місцевого самоврядування без вагомих результатів.

III-й етап (друга половина 1980-х – початок 1990-х рр.). НДПА під керівництвом М. Наджибули остаточно відмовилася від радикального вирішення національного питання на користь прямого діалогу з етнічними та конфесійними групами. Виникла легальна опозиція – РОТА, яка заявила про федералізацію Афганістану. Суперечлива етнополітика НДПА активізувала антипуштунські рухи в суспільстві 80-х – початку 90-х років. XX ст. [13, с. 170].

Після повалення режиму НДПА моджахедами (1992 р.) боротьба за владу в країні набула рис затяжного конфлікту. Претензії на владу висунули організації та збройні угруповання, створені за етнічним і релігійним принципами: Ісламська партія Афганістану (Г. Хекмат'яр, ідеологія пуштунського націоналізму, контроль над південно-східними провінціями) [6, с. 121], Ісламське товариство Афганістану (Б. Раббані, А. Шах Масуд, лобювання інтересів таджицького клану, захоплення влади в Кабулі) [11, с. 67], Партія афганської єдності Вахдат (підтримка шійського Ірану, контроль Хазараджату), збройні формування А. Дустума (узбецький клан, створення незалежного анклаву на півночі країни з центром у Мазарі-Шариф) [10, с. 164]. Суперечності між кланами дали можливість новій політичній силі – руху Талібан – у вересні 1996 р. захопити Кабул і встановити контроль над значною частиною країни. Ідеологічним осердям політики талібів стали пуштунський націоналізм та ісламізм [8, с. 54].

Таким чином, питання про характер внутрішньоафганського конфлікту та моделювання ситуації залишається дискусійним. Складно відповісти однозначно: чи має конфлікт суто етноконфесійний характер і не піддається вирішенню за допомогою дипломатії, чи в основі протистояння лежить гостра боротьба за владу в країні з яскраво вираженим зовнішнім чинником (за цієї умови конфлікт потребує активного втручання міжнародних організацій і вирішення за допомогою дипломатичних

засобів) [7]. Етнічний і конфесійний фактори продовжують відігравати провідну роль в еволюції афганського суспільства, залишаючись надто привабливим інструментом, за допомогою якого різні суспільно-політичні сили боротимуться за владу в країні на сучасному етапі.

Література:

1. Босин Ю. В. Этнический фактор во внутриафганском конфликте (исторический анализ). *Восток*. 1999. № 5. С. 78–84.
2. Грюнберг А. А. Нуристан. Этнографические и лингвистические заметки. *Страны и народы Востока*. Вып.10. М.: Наука, 1971. 155 с.
3. Губар М. Г. Афганистан на пути истории; пер. с дари М. Давлятова. М.: Наука, 1987. 206 с.
4. Коргун В. Г. История Афганистана. XX век. М.: Крафт+, 2004. 525 с.
5. Лалетин Ю. П. Межэтническое взаимодействие в Афганистане. *Конфликты на Востоке: этнические и конфессиональные* / Под ред. А. Д. Воскресенского. М.: Аспект Пресс, 2008. С. 289–314.
6. Лебедев К. А. Афганский народ – пуштуны. М.: ЭКСМО, 1997. 185 с.
7. Международная конференция «Сценарии для Афганистана». URL: <http://www.fergananews.com/article.php?id=6988>.
8. Сикоев Р. Р. Талибы: религиозно-политический портрет. 2-е изд. М.: Ин-т востоковедения РАН, Крафт+, 2004. 256 с.
9. Слинкин М. Ф. Народно-демократическая партия Афганистана у власти. Симферополь: Книжное изд-во, 1999. 215 с.
10. Спольников В. Н. Афганистан. Исламская оппозиция. Истоки и цели. М.: Наука, 1990. 266 с.
11. Тихонов Ю. Пуштунские племена в гражданской войне в Афганистане. *Азия и Африка сегодня*. 2006. № 6. С. 66–73.
12. Этнический состав населения Исламского Государства Афганистан. URL: <http://www.nationalsecurity.ru/maps/afghanistanethno>.
13. Ямпольська Л.М. Іслам і сучасний світ: Навчально-методичний посібник для студентів історичного факультету. Харків: ХНПУ імені Г.С. Сковороди, 2017. 190 с.
14. Ямпольська Л. М. Полікультурність як конфліктогенний фактор міжетнічних відносин Афганістану в другій половині XX – на початку XXI ст. *Тенденції і перспективи розвитку історичної науки та філософії в умовах глобалізації: матеріали Всеукраїнської молодіжної наукової конференції, 10 березня 2017 р., м. Київ*. К., 2017. С. 114–123.
15. Yampolska L. M. Radical Islam and Jihad: the Problems of Modern Scientific Discourse. *Man and Society in the Dimensions of Socio-Cultural Transformation: Scientific monograph*. Riga, Latvia: «Baltija Publishing», 2022. P. 276–301. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-208-1-14>